

Методика організації та проведення комбінованого уроку при вивченні теми:

«РОСІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1905–1907 РР. ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УКРАЇНУ» (Історія України, 10 клас)

Тема уроку: Російська революція 1905–1907 рр. та її вплив на Україну.

Мета уроку: висвітлити основні події Російської революції 1905–1907 рр. та їх вплив на Україну.

Цільові завдання:

- охарактеризувати політичне становище та основні події у Наддніпрянській Україні в умовах Російської демократичної революції 1905–1907 рр.;
- висвітлити розвиток українського національно-визвольного руху у роки революції 1905–1907 рр.;
- проаналізувати діяльність Української парламентської Громади у діяльності I і II Державних Дум Російської імперії (1906–1907 рр.);
- сформувати в учнів розуміння загальних причин та значення революції 1905–1907 рр. для суспільно-політичного розвитку України;
- закріпити в учнів уміння використовувати історичні факти та поняття для аргументації власних думок і висновків;
- виховувати культуру політичного мислення, впевненості у своїх інтелектуальних здібностях, здатності до критичного самоаналізу.

Тип уроку: комбінований.

Навчально-методичне забезпечення:

Реєнт О. П., Малій О. В. Історія України. 10 клас: рівень стандарту, академічний рівень. Підручник. — К.: Генеза, 2010. — 240 с. (параграф 4).

Атлас. Історія України. 10 клас. — К. Картографія. — 2013 р.

Балюта Є. І., Голівець О. С. Історія України. Всесвітня історія. 10 клас. Методичний та дидактичний супровід навчальної діяльності. Книжка для вчителя — К.: Генеза, 2011. — 192 с.

Коляда І. А., Кирієнко О. Ю., Милько В. І. Історія України. 10 клас. Книга для вчителя. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. — 832 с.

Коляда І. А., Кирієнко О. Ю., Милько В. І. Історія України. 10 клас. [збірник документів і матеріалів]; за науковою редак-

цією члена-кореспондента НАН України, доктора історичних наук, професора О. П. Реєнта. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. — 316 с.

Коляда І. А., Кирієнко О. Ю., Милько В. І., Загребельна Н. І. Історія України. 10 клас. Книга для читання. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. — 292 с.

Хід уроку.

I. Перевірка домашнього завдання по темі:
«Політизація національно-визвольного руху. Виникнення політичних партій».

У ході **фронтального опитування вчитель організовує репродуктивну бесіду:**

1. Які українські політичні партії діяли у Наддніпрянській Україні на початку ХХ ст.? Які політичні вимоги вони висували?

2. Назвіть причини політизації українського національно-визвольного руху на початку ХХ ст.

3. Яким чином українські політичні партії прагнули вирішити національне питання у своїх програмах?

4. Вкажіть спільні та відмінні вимоги у програмах українських політичних партій на початку ХХ ст.

5. Наведіть аргументи, що доводять або спростовують прогресивність основних положень українських політичних партій початку ХХ ст.

Вчитель пропонує проблемне запитання для групової роботи, використовуючи метод «мозкового штурму»:

Поміркуйте, заходи у розв'язанні аграрного питання якої партії мали потенційні шанси змінити становище в українському селі?

Індивідуальне опитування вчитель організовує шляхом виконання тестових завдань за дидактичними картками:

1. Революційна Українська Партія була утворена:

А) 1903 р.; Б) 1904 р.;

В) 1902 р.; Г) 1900 р.

2. Яка із політичних вимог характеризує розвиток ліберально-демократичного руху на початку ХХ ст.:

- А) Реформування державного устрою імперії в бік конституціоналізму;
- Б) надання українським землям автономного статусу;
- В) повна незалежність України;
- Г) здійснення соціалістичної революції.

3. Авторство документа «Самостійна Україна належить»:

- А) С. Єфремову; Б) В. Винниченку;
- В) Д. Антоновичу; Г) М. Міхновському.

4. Головною відмінністю політичної програми Української народної партії від інших була вимога:

- А) самостійності України;
- Б) встановлення 8 год. робочого дня;
- В) націоналізації землі;
- Г) загального виборчого права.

5. Наслідком реорганізації РУП у 1905 р. було:

- А) приєднання її до Української соціалістичної партії;
- Б) реформування партії в УСДРП;
- В) утворення її Центрального і Західного комітетів;
- Г) вихід із її складу групи М. Меленевського.

6. Російська течія суспільно-політичного руху в Україні була представлена, в першу чергу, партіями:

- А) соціал-демократичного спрямування;
- Б) ліберально-демократичного напрямку;
- В) національно-демократичного напрямку;
- Г) народницьким напрямом.

7. Визначте послідовність утворення політичних партій в Наддніпрянській Україні:

- А) УНП; (2) Б) РУП; (1)
- В) УДРП; (4) Г) УДП; (3).

8. Встановіть відповідність між партією та її політичним лідером:

А) УСДРП	1. М. Міхновський, О. Степаненко; (в)
Б) УДП	2. М. Порц, Д. Антонович; (а)
В) УНП	3. Б. Грінченко, В. Чехівський; (б)
Г) УСП	4. С. Єфремов, В. Винниченко; (г)

II. Актуалізація опорних знань.

Уході евристичної бесіди шляхом використання міжкурсових зв'язків з курсом «Всесвітня історія» **вчитель** розкриває важливість теми уроку й основні питання теми, що вивчатимуться на уроці:

Учитель: Як ми з вами з'ясували, революція 1905–1907 рр. у Російській імперії була обумовлена суспільно-політичними та соціально-економічними причинами. Пригадайте їх. Назвіть подію, що знаменувала собою початок революції.

Учень: Російська революція 1905–1907 рр. стала закономірним явищем у суспільно-політичному житті імперії. На початку ХХ ст. російський самодержавний режим вступив у період чергової глибокої політичної кризи. Принизлива поразка у російсько-японській війні 1904–1905 рр. стала тим детонатором, що прискорив революційний вибух. Гострота ситуації була обумовлена також наростанням кризи між владою і інтелектуальною елітою, протиріч між капіталом і працею, між новими виробничими відносинами і пережитками феодально-кріпосницької системи, невіршеністю аграрного питання, соціальних протиріч та національного питання.

Учитель: Чому, на Ваш погляд, в українських землях існували такі ж протиріччя? Які, на вашу думку, соціальні верстви українського суспільства взяли участь у революції?

Учень: Загострення протиріч між капіталом і працею, між новими виробничими відносинами і пережитками феодально-кріпосницької системи, невіршеність аграрного питання, соціальних протиріч та національного питання також визначали суспільно-політичне та соціально економічне життя українських земель у складі Російської імперії. Рушійними силами революції стала революційно налаштована інтелігенція, буржуазія, студентська молодь, солдати і офіцери, селянство (особливо в Україні).

Учитель: Які політичні сили відігравали активну роль в роки революції 1905–1907 рр.?

Учень: Активну роль в організації демонстрацій, страйків, збройних виступів і повстань в ході революції відігравали загальноросійські партії: конституційні демократи (кадети), октябристи, соціал-демократи, есери, анархісти.

Учитель: Якими були головні завдання Російської демократичної революції 1905–1907 рр.?

Учень: Основними завданнями революції були: ліквідація самодержавства та встановлення конституційного ладу в Російській імперії, проголошення та юридичне закріплення прав та свобод громадян, доступ буржуазії до політичної влади, розв'язання аграрного питання (ліквідація поміщицьких латифундій, общин, викупних платежів), вирішення робітничого питання, забезпечення умов національно-культурного розвитку народів імперії.

Учитель: Чи були, на Ваш, погляд, названі завдання актуальними для українських земель?

Учень: Українські політичні сили прагнули використати російську революцію для розв'язання власне національних завдань, а саме — здобуття національно-культурно автономії, вирішення основних соціально-економічних проблем і встановлення демократичного режиму.

Учитель: На уроці ми ознайомимося з особливостями розгортання революційних подій у Наддніпрянській Україні та проаналізуємо розвиток українського національно-визвольного руху в умовах революції.

III. Вивчення нового матеріалу.

План теми уроку:

1. Революційні події в Україні.
2. Поступки царизму в національно-культурній сфері.
3. Діяльність української громади у I і II Державних Думах Російської імперії (1906–1907 рр.)

1. Революційні події в Україні.

Використовуючи **розгорнуту характеристику** та **структурну схему**, вчитель розкриває риси революційної кризи, яка охопила українські землі у складі Росії й засвідчувала закономірність наростання революційних виступів.

Початок ХХ ст. характеризувався наростанням соціальних протиріч у російському суспільстві, що не оминуло і Наддніпрянської України. Загострення соціального, економічного і політичного становища засвідчувало про наростаючу революційну кризу, яка характеризувалась:

- 1) протиріччям між самодержавною формою правління і утвердженням індустріального суспільства;
- 2) між засадами буржуазного суспільства та відсутністю основних політичних прав і демократичних свобод;
- 3) протиріччям між пережитками поміщицької системи господарювання та процесами капіталізації сільськогосподарського виробництва;
- 4) протиріччя між національно-культурним розвитком народів імперії та централізованою

політикою уряду;

- 5) невирішеністю селянського і робітничого питання, наростаючим соціальним невдоволенням;
- 6) активізацією політичної опозиції, національних рухів, політичної свідомості громадян.

Усі ці соціально-економічні і політичні чинники засвідчували про наростання революційної кризи не тільки в Російській імперії, а і в українських губерніях на початку ХХ ст.

Завдання учням:

Занотувати основні риси революційної кризи до конспекту

У ході розповіді вчитель висвітлює початок Російської революції 1905–1907 рр. та розгортання страйкового руху:

Початок революції поклав розстріл мирної демонстрації у Петербурзі 9 січня 1905 р. Ця подія увійшла в історію як «кривава неділя». Після цього в українських губерніях розгортається масовий селянський рух, а в містах активізується рух робітничий. Так, 12 січня 1905 р. робітники Південноросійського заводу в Києві застрайкували на знак протесту в зв'язку з подіями «кривавої неділі». За ними виступили робітники Харкова, Катеринослава, Луганська. Протягом січня-березня 1905 р в Україні відбулося близько 180 страйків, у яких взяли участь понад 170 тис. робітників. В цей час почали утворюватися перші ради робітничих депутатів — самоврядні органи робітників. 21 жовтня 1905 р. в Києві було прийнято рішення про утворення Київської ради робітничих депутатів. До складу ради висували депутатів по одному від кожних 100 робітників. Обрані до рад робітники створювали озброєні загони робітничих дружин.

З метою формування уявлень про масштаби активізації робітничого страйкового руху у 1905–1907 рр. вчитель пропонує учням проаналізувати діаграму:

Завдання учням.

Первісне закріплення знань:

Про яку тенденцію у розвитку страйкового руху у 1905–1907 рр. в Україні свідчать дані діаграми? Які чинники обумовили цю тенденцію?

У ході **міркування вчитель** висвітлює процес розгортання селянського руху, 1905–1907 рр.

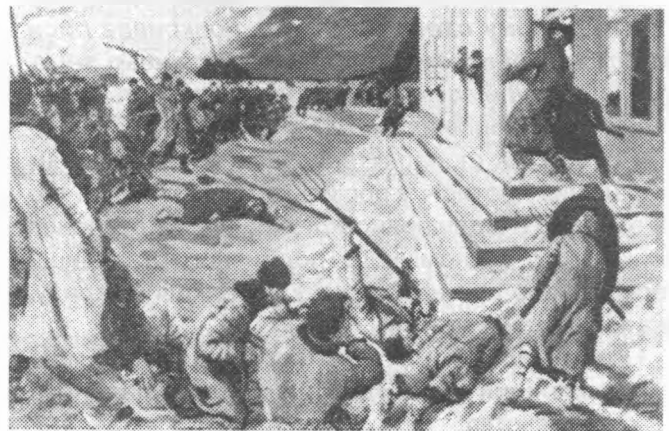
Страйковий рух у роки революції супроводжувався наростаючими селянськими виступами та повстаннями, які згодом переросли у селянську війну. У чому виявилась масштабність селянського руху? Про масштабність селянських виступів, їхню масовість свідчить той факт, що особливо активними були селянські виступи на Полтавщині, Харківщині, Чернігівщині. Найбільшого громадського розголосу набув виступ селян в селі Сорочинці на Полтавщині 18 грудня 1905 року. Селяни створили власний комітет, заарештували місцеву адміністрацію, роззброїли поліцію і організували охорону села. Повстанцям вдалося відбити наступ ряду урядових загонів. Повстання вдалося придушити лише за допомогою вогню артилерії одного із каральних урядових загонів. Царські урядовці жорстоко розправилися з повстанцями. Спочатку їх зігнали на площу і примусили чотири години стояти на колінах в снігу, а потім їх жорстоко покарали. Ця подія увійшла в історію під назвою «Сорочинська трагедія», викликавши значний гнів серед свідомої громадськості.

Завдання учням:

Чому страйковий рух у роки революції супроводжувався наростаючими селянськими виступами?

Висвітлюючи розгортання селянського руху та розкриваючи суть одного з найбільших селянських повстань в с. Сорочинцях **вчитель** використовує картинний опис та репродукцію.

Художник Г. Горелов до двадцятиріччя революції 1905–1907 рр. створив реальну, повну динамізму і яскравих фарб картину «Розгром поміщицької садиби. 1905 рік». Тяжкою кровопролитною була боротьба селян за волю і землю. Вони гинули від куль солдатів і козаків — охоронців царизму, буржуазії і поміщиків. Та незважаючи на це, селяни, озброєні вилами, сокирами й косами, невпинно наступають на поміщицьке гніздо. Перші повстанці, що заходять з флангів, уже на ганку панського будинку, поряд із солдатами. Ще мить — і зав'яжеться рукопашний бій. Селяни сплять панський будинок. Він так само освітить небо, як і поміщицька садиба в сусідньому селі. Заграву пожежі видно зліва на картині.

Заяпитання до класу:

- Який, на Вашу думку, основний задум картини?
- Якими засобами художник показує настрої повсталих селян?

З метою формування уявлення про суспільні настрої в умовах революції 1905–1907 рр. **учитель організовує самостійну роботу учнів з історичним документом:** «Відкритий лист В. Г. Короленка статському раднику Філонову»:

«Товариш, статський радник, Філонов! Особисто я вас зовсім не знаю, і ви мене також. Але ви чиновник, що добув широку популярність в нашому краї походами проти співвітчизників. А я, письменник, пропоную вам озирнутися на короткий літопис ваших подвигів. Кілька попередніх зауважень. В містечку Сорочинцях відбувалися збори і говорилися промови. Жителі Сорочинців, очевидно, вважали, що маніфест 17 жовтня дав їм право зборів і слова. Так воно, мабуть, так і було: маніфест дійсно дав ці права і додав до цього, що ніхто з російських громадян не може підлягати відповідальності інакше, як за рішенням суду. Він проголосив ще участь народу в законодавстві і управлінні країною і назвав все це «непорушними засадами» нового ладу російського життя. Отже, в цьому відношенні жителі Сорочинців не помилялися.

Вони не знали тільки, що, поряд з новими починаннями, залишені старі «тимчасові правила» і «посилена охорона», яка у всяку цю хвилину надає адміністрації можливість обплутати нові права російського народу цілою мережею дозволів і заборон, звести їх до нуля і навіть оголосити безладом і бунтом, вимагає втручання військової сили. Щоправда, адміністрація запрошувалася погоджувати свої дії з духом нового основного закону, але... у неї були і старі циркуляри, і нові навіювання в душі колишнього свавілля.

Вісімнадцятого грудня, на підставі посиленої охорони, тобто в позасудовому порядку, заарештований один з сорочинських жителів, Безвіконний. Односельці зажадали, щоб його віддали до суду. Сорочинцям було відмовлено. Тоді вони, в свою чергу, заарештували урядника та пристава. Дев'ятнадцятого грудня помічник справника Барабаш приїхав в Сорочинці на чолі сотні козаків. Він бачився з заарештованими і, як кажуть, поступаючись їх переконанням, обіцяв клопотати про звільнення Безвіконного і відійшов з загоном. Але потім, до нещастя, він зупинився на околиці, розділив свій загін, зробив обхідний рух і знову під'їхав до натовпу. Сталося фатальне зіткнення, подробиці якого встановить суд. В результаті смертельно поранений помічник справника, смертельно поранено і вбито до двадцяти сорочинських жителів... Чи відомо вам, товариш статський радник Філонов, за яких обставин загинули ці двадцять людей? Всі вони вбивали справника? Нападали? Чинили опір? Захищали вбивць?

Я буду чекати, що, якщо є ще в нашій країні хоч тинь правосуддя, якщо у вас, у ваших товаришів по службі і у вашого начальства є свідомість професійної честі і боргу, якщо є у нас обвинувальні камери, суди і судді, які пам'ятають, що таке закон або суддівська совість, то хто-небудь з нас повинен сісти на лаву підсудних і понести судову кару: ви чи я. <...> Нехай країна бачить, до якого порядку, до якої сили законів, до якої відповідальності посадових осіб, до якого огорожі прав російських громадян звать її два місяці після маніфесту 17 жовтня. За всім сказаним ви зрозумієте, чому, навіть умовно, в кінці цього листа, я не можу, товаришу статський раднику Філонов, засвідчити вам свою повагу.

9 січня 1906 р. Володимир. Короленко» (**Короленко В. Г.** Собр. соч. в 10 тт., — Т. 9. — М., 1955. — С. 435-447).

Завдання учням.

Проаналізуйте документ та підготуйте відповідь на запитання:

• Що викликало найбільше обурення у В. Короленка при аналізі подій Сорочинського повстання 1906 р.?

• У чому саме виявилася жорстокість дій царських урядовців?

• Чому автор вважає, що дії урядників суперечили нормам, проголошеним «Маніфестом» від 17 жовтня 1905 року?

Розкриваючи події селянського виступу, відомого як Вихвостівська трагедія, **вчитель** використовує прийом посилання на **художній твір**.

Вихвостівська трагедія — самосуд багатих заможних селян (так званих куркулів) над незаможними селянами, учасниками революційного руху в селі Вихвостів (нині село Городнянського району Чернігівської області) у жовтні 1905 року. Під впливом жовтневого всеросійського політичного страйку невдоволення незаможних селян своїм становищем вилилося у відкриті напади на поміщицькі маєтки та куркульські садиби. Протягом жовтня селяни захопили і частково знищили не менше 50 маєтків. Великою активністю відзначалися селяни Тупичівської волості Городнянського повіту (Чернігівської губернії), які протягом одного тижня розгромили всі великі поміщицькі маєтки. Зокрема, зруйнували винокурний завод і економію поміщика Карвальського-Гриневського в селі Вихвостів, намагалися поділити землю, майно, сільськогосподарський реманент і худобу поміщиків та заможних селян. Захищаючи своє майно, останні, скориставшись тим, що до села наближався каральний загін, скликали за допомогою сільського старости, десяцьких і стражників сільську сходку, на якій вчинили криваву розправу. Було вбито 15 активістів селянського виступу. Чернігівська виїзна сесія Київської судової палати виправдала дії заможних селян, мотивуючи своє рішення тим, що вони виступили на захист приватної власності та законного порядку. Події в селі Вихвостів лягли в основу відомої повісті М. Коцюбинського «Fata Morgana», який яскраво передав настрої селянства в ході цього повстання: «Коло Гущі скоро скупчилась молодь. Од нього вперше почули, що села скрізь гуртуються в спілки. Довгими осінніми вечорами велись безконечні розмови та суперечки... Щоночі тепер пожежі. Як тільки смеркне і чорне небо щільно укріє землю, далекий обрій враз розцвітає червоним сяйвом і до самого рання осінні хмари — наче троянди... А вогонь то здіймався, то падав, неначе дихали груди, розкидався снопом, розпливався туманом і цвіли хмари на небі, немов троянди... Люди наче забули свою щоденну роботу. Своє поле цікавило мало. Воно здавалось таким маленьким, мізерним, не вартим уваги і лежало облогом несіяне, неоране навіть. На зборні вже було повно свити так тісно тулились до свит, що мокра одежа аж парувала. Чутки і поголоски, невідомо звідки узяті, місилися вкупі, росли на очах, як тісто в діжі. Тривога обіймала село. Переказам не було кінця. Оповідали, що в Осьмаках од куль козацьких полягли не тільки дорослі, а й діти. Що недобитих

складали на віз, як снопи, і так везли в тюрму. Крізь щаблі воза цілу дорогу капала кров. Що жінки голосили так сильно, аж чутно було на далеких шляху. Що од підпалу погоріла худоба і хліб. Жах малював усе страшніші й страшніші картини. Од неспокою люди не могли всидіти в хаті. Що треба робити? Як рятуватись? Хто знає? Віда неминуча. Уявлялись вогні, руїна і кров. Діти сторожили шлях за селом, найменший галас будив тривогу... Гола земля, бита крилами вітру, безнадійно сіріла під олив'яним небом. Рядами заморених хат, буденних і непривітних, дивилось село на своїх хазяїв, що неохоче збирались до зборні. Ішли ліниві, сірі, важкі, наче груддя ялової землі, яка їх зродила. Несли свою зброю — одвічні рушниці, зв'язані мотузками, важкі іржаві обухи, люшні, дрючки. Всіх їх гнав страх, звичка слухать начальство. На сход скликали всю «мужеську плоть», а хто не прийде, того чекала смерть. Жінки виряджали своїх чоловіків з плачем, з голосінням, як на той світ. Хто знає, що буде?»

Загалом, селянський рух у період Російської демократичної революції 1905–1907 рр. характеризувався неорганізованістю і слабким рівнем національної самосвідомості.

Завдання учням.

Проаналізуйте уривок художнього твору та підготуйте відповідь на запитання:

• *Які переживання селян намагався зобразити автор?*

• *Чому повстання мало таке важливе значення для селянства Чернігівщини?*

Використовуючи опис, учитель знайомить учнів з повстанням матросів на панцернику (броненосці) «Потьомкін» і крейсері «Очаків».

Революційні настрої швидко поширилися й серед солдатів і матросів. 14 червня 1905 р. почалося повстання на панцернику «Князь Потьомкін Таврійський». Матроси відмовилися вживати зіпсовану їжу, а караульна команда не виконала наказ стріляти в непокірних. Постріл одного з офіцерів спровокував збройний виступ, під час якого було вбито сімох офіцерів. Команда панцерника підняла червоний прапор і підвела корабель до Одеси. Не дійшовши згоди зі страйкарями Одеси про спільні дії, керівники «Потьомкіна», серед яких був уродженець Харківщини П. Матюшенко, вивели судно у відкрите море. Чорноморська ескадра відмовилася стріляти по бунтівному кораблю. Судновий комітет вирішив іти до румунського порту Констанца, щоб поповнити запаси палива і харчів. Діставши відмову, він рушив до Феодосії, де отримав продовольство. Переправити на судно вугілля перешкодив начальник порту. 24 червня «Потьомкін» здався румунській владі в Констанці. Більшість матросів залишилася у

вимушеній еміграції; 117 повернулися до Росії, де зазнали репресій. Ось про що йшлося у донесенні пристава поліцейської дільниці м. Одеси про прихід повстання на панцернику «Потьомкін»: «У ніч з 14 на 15 червня 1905 року прибув в Одеський порт військовий панцерник «Князь Потьомкін», матроси якого о 5-й годині ранку звели на берег труп матроса Григорія Вакуленчука, на грудях якого була приколота прокламація, в якій було написано: *«Жителі міста Одеси, перед вами лежить тіло вбитого матроса Григорія Вакуленчука, убив його старший офіцер панцерника «Великий князь Потьомкін Таврійський» за те, що він сказав, що борець не годиться. Поклянемося, друзі робітники, і скажемо: «Пухом земля тобі! Помстимося кровопивцям, смерть гнобителям, хай живе свобода, один за всіх, а всі — за одного! Екіпаж «Потьомкіна»»*...».

У листопаді 1905 р. повстали екіпажі 12 кораблів, що стояли на рейді Севастополя. 6 тис. матросів були підтримані робітниками порту та частиною солдатів місцевого гарнізону. Керувала виступом рада матроських, солдатських і робітничих депутатів, а командування Чорноморським флотом перебрав на себе лейтенант П. Шмідт. У телеграмі на ім'я Миколи II він висунув вимогу скликати Установчі збори й відмовився виконувати вказівки уряду. Військове командування ізолювало повсталі кораблі, обстріляло їх береговою артилерією. Виступ було придушено, П. Шмідт і його помічники О. Гладков, М. Антоненко, С. Частник за вироком військового трибуналу були страчені.

Ось як описується Севастопольське повстання на крейсері «Очаків» в чотирнадцятому номері часопису «Новая жизнь» за 1905 рік: «...Севастополь 14 листопада. Заворушення розпочалося з того, що незадоволені матроси зібралися на площі для обговорення своїх потреб. Щоб припинити мітинг, була відряджена рота солдат і рота матросів... Контр-адмірал Писаревський наказав стріляти... Щодо судових команд чутки суперечні. Одне безсумнівно: під час демонстрації на крейсері «Очаків» майорів червоний прапор. Рух по залізниці припинено... По місту розклеєні оголошення про воєнний стан у фортеці...».

Завданням учням:

• *Занотувати до таблиці дати повстань.*

Уявлення про головних керівників повстань вчитель формує, використовуючи історико-біографічні довідки.

Вакуленчук Григорій Микитович народився 1877 в с. Великі Коровинці Житомирської області. Він — учасник більшовицького руху на Чорноморському флоті. Член РСДРП (1903). Закінчив військову школу (1900). Служив комендором на броненосці «Потьомкін», де за дорученням Центрального флот-

ського комітету Севастопольської військової організації РСДРП готував повстання, на початку якого був смертельно поранений. Похорон Вакуленчука перетворився на політичну демонстрацію проти самодержавства.

Матюшенко Панас Миколайович — один з керівників повстання на броненосці «Князь Потьомкін» 1905. Народився в с. Деркачі (нині м. Дергачі Харків. обл.) в сім'ї дрібного кустаря-шевця. Працював робітником у Харківському паровозному депо, згодом — в Одеському порту. З 1900 служив матросом на Чорноморському флоті. На броненосці «Князь Потьомкін» зблизився з соціал-демократами, провадив революційну пропаганду серед матросів. 14 червня 1905 під час заворушення матросів з приводу недоброякісної їжі та вбивства офіцером керівника об'єднаної революційної організації броненосця Г.Вакуленчука Матюшенко закликав команду до збройного повстання. Очолив судову комісію для керівництва броненосцем. Після поразки повстання жив у Румунії, згодом Швейцарії. 1907 повернувся нелегально до Росії. У м. Миколаїв його заарештувала поліція, страчений за вироком військово-морського суду у Севастополі.

Шмідт Петро Петрович — російський революціонер, демократ, один з керівників Севастопольського повстання 1905 р. Народився в Одесі в дворянській сім'ї морського офіцера. Закінчив Морське училище в Петербурзі (1886). Служив на Балтиці і на Тихому океані; у 1898 в чині лейтенанта пішов в запас. Працював на океанських торговельних судах. На початку 1904 мобілізований, з січня 1905 командир міноносця № 253 на Чорноморському флоті. На початку Революції 1905–1907 рр. організував в Севастополі «Союз офіцерів — друзів народу», потім брав участь в створенні «Одеського суспільства взаємодопомоги моряків торговельного флоту» — однієї з перших на морському транспорті профспілкових організацій. 2 листопада 1905 арештований за виступи на мітингах матросів, робітників і солдатів. 16 листопада робітники добилися його звільнення. 20 листопада Шмідт отримав відставку і чин капітана 2-го рангу. З початком Севастопольського повстання військова організація соціал-демократів запропонувала йому стати військовим керівником повстання. 27 листопада він прибув на крейсер «Очаків». На кораблі був піднятий червоний прапор і вимпел командувача флотом. 28 листопада Шмідт був арештований. Засуджений судом 20 лютого 1906 до страти. Разом з іншими керівниками повстання розстріляний на о. Березань.

Завдання учням:

- Занотувати основні дати життя керівників повстань.

Використовуючи образну розповідь, вчитель інформує учнів про перебіг повстання саперів в Києві

Повстання саперів в Києві — одне з перших повстань у царській армії під час революції 1905–1907 рр. Виступ розпочався 1 грудня 1905 року. Безпосереднім приводом до повстання був арешт саперів-зв'язківців, які відмовилися замінити страйкуючих працівників київського телеграфу. 30 листопада солдати 3-ї роти 5-го понтонного батальйону на знак солідарності із заарештованими не вийшли на заняття, висунувши перед командуванням вимоги звільнити заарештованих саперів і усунути командира роти. Серед солдатів розповсюджувалася листівка Київської Військової організації РСДРП, яка закликала їх активно включитись у революційну боротьбу. Ввечері відбулася нарада представників військових частин і РСДРП, де було обрано для керівництва повстанням Військову раду, яку очолив підпоручик Б. П. Жадановський. Вранці 1 грудня озброєні солдати трьох рот 3-ї саперної бригади (близько 800 чол.), розташованої на Гечерську, під командуванням Б. П. Жадановського вирушили вулицями міста, щоб з'єднатися з іншими військовими частинами і робітниками. По дорозі до них приєдналися солдати інших рот саперного й понтонного батальйонів, музична команда 125-го Курського піхотного полку, група робітників заводу «Арсенал». Військова влада міста кинула на придушення виступу 6 сотень козаків, які намагалися зупинити збройну демонстрацію. До повстанців приєдналися робітники Південноросійського заводу. На заводському подвір'ї відбувся мітинг солідарності солдатів і робітників. Близько 5 тис. демонстрантів попрямували через Галицьку площу (тепер пл. Перемоги), щоб з'єднатися з солдатами 45-го Азовського полку і робітниками заводів на Шулявці. На площі повсталих солдатів обстріляли царські війська. В ході збройної сутички було вбито і поранено з обох боків понад 250 чол. Влада оголосила місто на воєнному стані, провела масові арешти. До судового слідства було притягнуто 106 чол. У серпні 1906 р. Київський військово-окружний суд засудив трьох чоловік до страти (пізніше замінено довічною каторгою), 27 — до каторги, 63 — до дисциплінарного батальйону. Основною причиною поразки повстання саперів була його непередготовленість і слабкий рівень організації і управління. Проте, повстання саперів мало велике значення в розвитку революційних подій 1905—1907 рр.

Завданням учням:

- Занотувати до таблиці дати повстань.

Формуючи критичність та самостійність мислення, вчитель пропонує обговорити проблемне запитання:

Чому солдати і матроси стали безпосередніми учасниками революційного виру подій?

Уявлення про постать Б. Жадановського **вчитель** формує, використовуючи **історико-біографічний портрет**.

Жадановський Борис Петрович народився 10 травня 1885 року в Харкові в сім'ї офіцера. Навчався в Полтавському кадетському корпусі. Закінчив Миколаївське військово-інженерне училище в Санкт-Петербурзі. Від 1905 року служив підпоручиком 5-го понтонного батальйону 3-ї саперної бригади в Києві.

18 листопада (1 грудня) 1905 року одна з рот батальйону, де служив Жадановський, відмовилася нести караульну службу, вимагаючи поліпшення харчування та заміни командира. Збурені солдати на чолі з Жадановським вирішили приєднатися до робітничої демонстрації, що відбувалася в місті. Демонстрація була розстріляна царськими військами. Пораненого Жадановського врятувала єврейська родина, після чого він переховувався на агрономічній фермі Київського політехнічного інституту. Місцеві жителі видали Жадановського поліції, і в 1906 році військово-окружний суд засудив його до розстрілу, який, однак, було замінено каторгою. По дорозі на каторгу Жадановський зробив невдалу спробу втекти. Каторгу відбував у Шліссельбурзькій фортеці, згодом був ув'язнений у Смоленській, Орловській, Курській, а від кінця 1913 року — Херсонській тюрмах. Тут він зустрічався і спілкувався з більшовиками, анархістами та есерами. Звільнений після Лютневої революції 1917 згідно з амністією, ухваленою міністром юстиції Тимчасового уряду Олександром Керенським.

Після виходу з тюрми переїхав до Криму для лікування від туберкульозу. В листопаді 1917 року вступив до лав РСДРП(б), обіймав посаду заступника голови Ялтинської ради робітничих депутатів і був головним редактором її друкованого органу «Известия». Навесні 1918 року, під час вступу австро-німецьких військ на територію Української Народної Республіки і в Крим, організував із комуністів, лівих есерів та анархістів «особливий соціалістичний» загін чисельністю до 150 осіб. У боях під Сімферополем загін був розгромлений німецькими військами, а Жадановський загинув. Борис Жадановський ввійшов в історію України як борець за солдатські права, соціальну справедливість і честь солдатського мундира.

Завдання учням:

• Скласти хронологію життя і діяльності Б. Жадановського.

З метою узагальнення основних причин і наслідків революційних подій в Україні **вчитель** пропонує занотувати учням **тематичні таблиці** та організує

колективне обговорення, використовуючи метод **«мікрофон»**. **Вчитель** пропонує учням законспектувати хронологію подій Російської демократичної революції 1905–1907 рр.

Повстання	Основні причини повстання	Масштаб повстання	Наслідки
Повстання на панцернику «Потьомкін» (червень 1905 р.)	Тяжкі умови служби, нахабність офіцерів, невизначеність майбутнього.	Охопив екіпаж корабля; демонстрації і протести в Одесі	Повстанці здалися владі, повстання в Одесі не набуло розмаху.
Повстання саперів (16 листопада 1905 р.)	Незадовільні умови служби, порушення офіцерської честі, принижливе ставлення до рядового складу.	Обмежилось солдатською демонстрацією.	Демонстрація була розстріляна, учасники репресовані.
Повстання на крейсері Очаків (листопад 1905 р.)	Свавілля урядовців, тяжкі умови служби, вимога скликати Установчі збори.	Охопило м. Севастополь	Виступ було придушено, його керівників страчено.
Повстання у Великих Сорочинцях (грудень 1905 — січень 1906 рр.)	Невірність аграрного питання, свавілля урядовців і поміщиків, тяжкі умови життя і праці.	Охопило село Великі Сорочинці і околиці	Жорстока розправа із селянами, «кривава неділя в Сорочинцях».
Виховстинське повстання (листопад 1906 р.)	Невірність аграрного питання, свавілля урядовців і поміщиків, тяжкі умови життя і праці.	Охопило Чернігівщину	Повстання придушено. Було вбито 15 активістів селянського виступу.

Хронологічна таблиця основних подій Російської демократичної революції 1905–1907 рр.

Дата	Подія
9 січня 1905 р.	Розстріл мирної демонстрації у Петербурзі («кривава неділя»)
12 січня 1905 р.	Страйк робітників Харкова, Катеринослава, Луганська, Одеси (до 170 тис. чол.)
Лютий-квітень 1905 р.	Селянські виступи на Чернігівщині, Сумщині, Полтавщині, Харківщині
Червень 1905 р.	Повстання на панцернику «Потьомкін»
Жовтень 1905 р.	Всеросійський загальний страйк. Кількість учасників досягла 2 млн. чол.
Листопад 1905 р.	Збройні повстання армії та флоту (повстання у Севастополі, повстання саперів у Києві)
Грудень 1905 р.	Найбільше піднесення збройної боротьби (повстання в Горлівці, Олександрівську, Сорочинцях)
1906–1907 рр.	Спад революційною боротьби, зменшення кількості страйкарів

Запитання для обговорення:

• Які спільні та відмінні риси солдатських та селянських виступів ви можете відмітити? Чому, на Вашу думку, ці повстання не досягли бажаного результату?

У ході пояснення вчитель розкриває зміст таких понять та термінів:

Революція — швидка зміна політичного, соціального чи економічного ладу суспільства, здебільше насильницьким способом.

Страйк — організоване масове припинення роботи або інша протидія нормальному (традиційному) перебігові виробничого процесу з метою домогтися виконання певних вимог (політичних, соціальних та ін.).

Маніфест — особливий акт вищого органу державної влади або глави держави у формі урочистого письмового звернення до населення з приводу винятково важливої події в суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни, вікопомної дати.

Завдання учням:

• Занотувати нові терміни до термінологічного словника.

2. Поступки царизму в національно-культурній сфері.

Учитель пропонує учням ознайомитися із текстом «Маніфесту» від 17 жовтня 1905 року і організовує евристичну бесіду.

Учитель: Які основні причини спонукали Миколу II прийняти ліберально-демократичний маніфест?

Учень: Основними причинами, що спонукали царя прийняти маніфест, було загальне невдоволення діями уряду, робітничі страйки і селянські виступи, а також принизлива поразка у російсько-японській війні.

Учитель: Про які основні негаразди суспільно-політичного життя, що призвели до державної кризи, вказується в тексті маніфесту?

Учень: У маніфесті вказується, що основними причинами державної кризи були народні заворушення в столиці, а також народні виступи, що могли загрожувати цілісності та єдності держави.

Учитель: Чи проголошував «Маніфест» встановлення загального виборчого права?

Учень: Маніфест не проголошував встановлення загального виборчого права, а лише декларував наміри про подальший розвиток загального виборчого права.

Учитель: Чи задовольнив маніфест громадськість? Яка роль «Маніфесту» в активізації діяльності політичних партій?

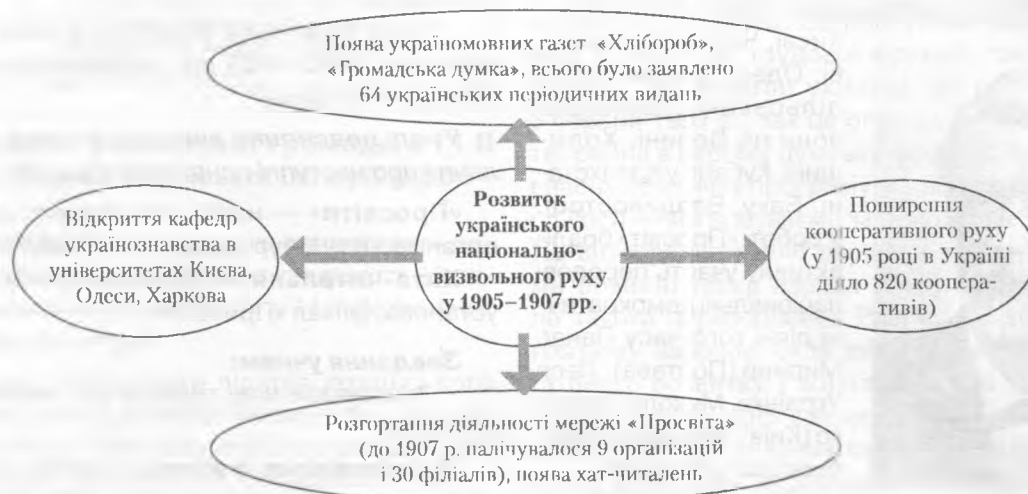
Учень: Найчисленніші класи суспільства маніфест не задовольнив, і розпочався страйк: страйкарі вимагали свободи страйків, амністії всіх постраждалих за свої переконання і, нарешті, скликання Установчих зборів, які б прийняли Конституцію. Маніфест, в цілому, сприяв активізації діяльності політичних партій. Представники існуючих партій середнього класу розцінили маніфест як дозвіл на легалізацію і сформували дві партії — Конституційних демократів (кадетів) і «Союз 17 жовтня» (октябристи).

Учитель: Отже, Маніфест від 17 жовтня 1905 року «Про вдосконалення державного порядку» — це документ, який представляє собою перший крок до введення в Росії конституції. Підписаний царем Миколою II як поступка з агального невдоволення діями уряду і поразки у війні з Японією, він був одним із перших кроків до встановлення громадянських свобод і скликання парламенту (Державної Думи).

Розвиток українського національно-визвольного руху у роки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. вчитель розкриває за допомогою розгорнутої характеристики та схеми-переліку:

Революційний рух 1905–1907 рр. супроводжується активізацією українського національно-визвольного руху, що виявилось у:

1) появі україномовних газет: «Хлібороб», «Громадська думка». Всього за рік після царського Маніфесту 17 жовтня 1905 р. діяло 15 українських видавництв і виходило близько 20 українських періодичних видань — від наукових і політичних до гумористичних і дитячих, загалом було зареєстровано 64 українських періодичних видань;

2) відкритті кафедр українознавства в університетах Одеси, Києва та Харкова;

3) розгортанні діяльності мережі товариств «Просвіта». До 1907 р. їх кількість складала 9 організацій та 30 філіалів;

4) появі хат-читалень у Катеринославській та Полтавській губерніях;

5) поширенні кооперативного руху — у 1905 р. в Наддніпрянські Україні діяло 820 кооперативів.

Щоб сформувати в учнів уявлення про особливості діяльності місцевих «Просвіт» та їх значення для духовного розвитку українського народу, вчитель у ході розповіді пропонує учням ознайомитися з тематичною таблицею:

Місто	Керівництво	Діяльність
Київ	Б. Грінченко, Л. Косач, М. Лисенко	- організація бібліотек і читалень;
Чернігів	М. Коцюбинський	- випуск науково-популярної літератури;
Полтава	П. Рудченко (Мирний)	- українознавчі лекції;
Катеринослав	Д. Яворницький	- вистави і концерти артистів;
Одеса	М. Костомаров	- пропагування творів Т. Г. Шевченка.

Одним із проявів піднесення українського національно-визвольного руху стало розгортання діяльності освітньо-культурних товариств «Просвіта». У кожному місті відтепер легально існували громади, українські клуби, читальні. Заохочені загальним піднесенням, професори Микола Сумцов у Харкові та Олександр Грушевський в Одесі розпочали викладати україністику рідною мовою. У кінці 1905 — на початку 1906 р. по великих і малих містах України виникають «Просвіти» на зразок галицьких «Просвіт». Але, на відміну від останніх, наддніпрянські організації не мали єдиного центру, і кожна діяла окремо. До того ж, вони були надмірно політизовані — у них збирались і працювали всі антиурядові сили. На Великій Україні найбільшими стали «Просвіти» у

Микола Сумцов

Києві, Чернігові, Полтаві, Одесі, Кам'янці-Подільському. Виникли вони на Волині, Холмщині, Кубані, у Казахстані, Баку, Владивостоці. У роботі «Просвіт» брали активну участь передові національні демократичні діячі того часу Панас Мирний (Полтава), Леся Українка, Микола Лисенко (Київ), Михайло Коцюбинський (Чернігів).

Перша «Просвіта» на

Наддніпрянщині утворилась у кінці 1905 р. в Катеринославі — місті, що вже мало певні національні традиції. Саме тут Олександр Кониський з одностудцями вирішив заснувати у Львові Товариство імені Т. Шевченка, саме тут створив музей запорозького козацтва і поселився на постійне проживання видатний історик Січі Дмитро Яворницький. Він, разом з учнем В. Антоновича А.

Олександр Кониський

Синявським, місцевим істориком Василем Бідновим та з іншими діячами української культури, створили «Просвіту» й розпочали видавати її орган — газету «Добра порада», яку, щоправда, невдовзі влада закрила. Із часом Катеринославська «Просвіта» утворила близько десятка філій по селах губернії.

В умовах царизму діяльність «Просвіт» стала виразником протестних настроїв, проявом прагнення народу до національної і культурної свободи. Більшість «Просвіт» перебувала під українофільським впливом, а тому вони відіграли велику прогресивну роль у розвитку культури. Просвітяни друкували українські книги, влаштовували концерти, вечори, організовували театральні трупи та вистави, відкривали бібліотеки, недільні школи, ширили кооперативний рух.

Завдання учням.

Первісне закріплення:

• Чому, на Ваш думку, саме національно свідомою інтелігенція виступила в ролі керівництва «Просвіт»?

• Які основні завдання ставили перед собою «Просвіти»?

• Чому визвольна боротьба у роки Російської революції 1905–1907 рр. загострила увагу і до національного питання?

У ході пояснення вчитель формує в учнів уявлення про наступні поняття та терміни:

«Просвіти» — назва українських громадських організацій культурно-освітнього характеру.

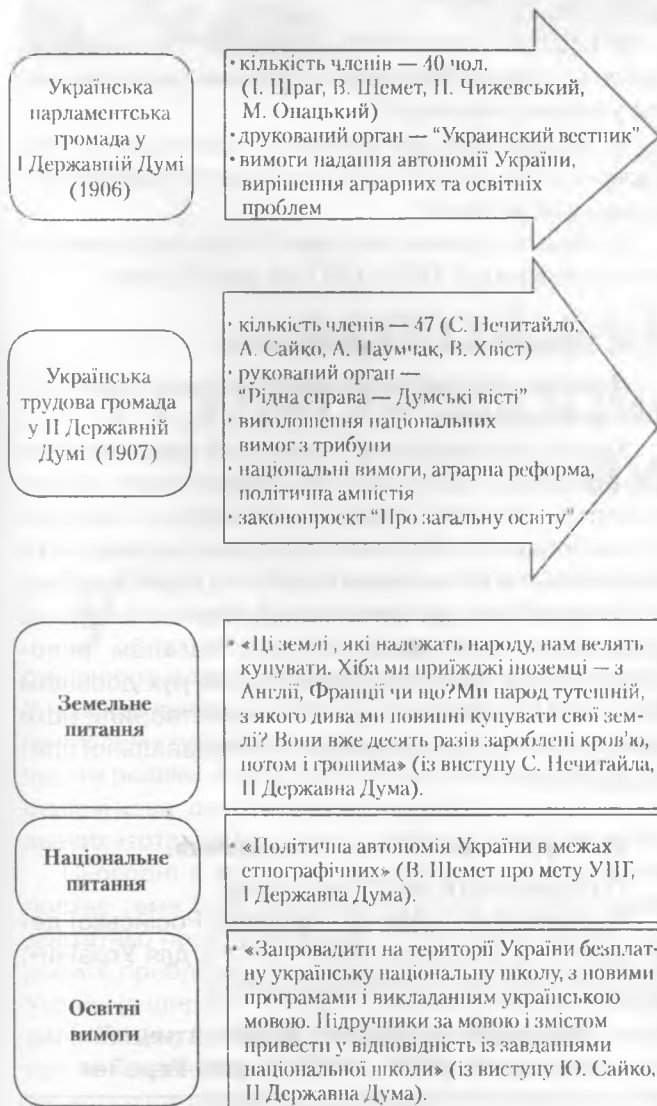
Хата-читальня — сільська культурно-освітня установа, філіал «Просвіти».

Завдання учням:

• Занотувати нові терміни до термінологічного словника.

Підсумовуючи, вчитель зазначає, що Російська демократична революція 1905–1907 рр. серед чис-

ленних соціально-економічних завдань порушила і питання необхідності вирішення національної проблеми в імперії. Як ми переконалися, українське питання у цьому контексті не було винятком, але потребувало певного переосмислення з метою створення більш ефективних засобів для боротьби за національну самобутність.

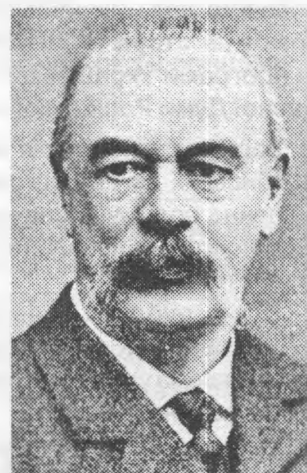
3. Діяльність української громади у I і II Державних Думах Російської імперії (1906–1907 рр.)

У ході розповіді за допомогою структурно-логічних схем вчитель розкриває діяльність Української парламентської Громади у I і II Державних Думах Російської імперії.

Основними завданнями лідерів українського руху в умовах демократизації імперського режиму під час революції була боротьба за розширення прав українців і поширення українських вимог

серед широких кіл громадськості Російської імперії. Їхні досягнення у цьому напрямі пов'язані із діяльністю власного представництва у I і II Державних Думах.

Об'єднавшись з загальноросійськими, дві українські партії УСДРП та УРДП спільно з селянськими депутатами утворили Українську Парламентську Громаду (УПГ). До її складу входило близько 40 чол. Головою її був адвокат і громадянський діяч із Чернігова Ілля Шраг. Друкованим органом УПГ був «Украинский вестник».

Ілля Шраг

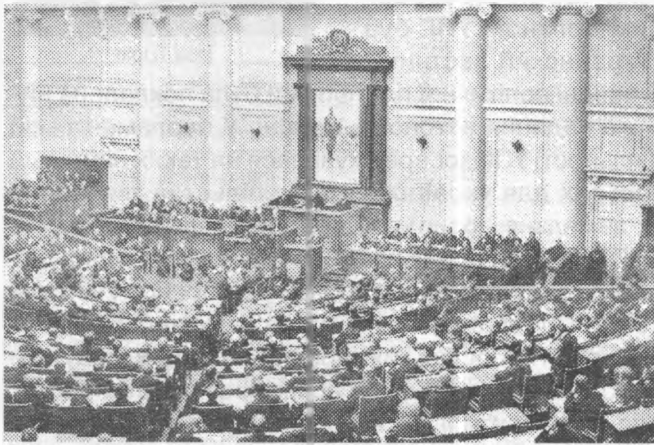
В основі політичної платформи була покладена вимога надання автономії Україні. У парламентській діяльності УПГ зосереджувалася на таких найбільш гострих для українського суспільства питаннях, як земельне і освітнє. Серед неросійських партій УПГ була найчисельнішою. Українська група відіграла одну із провідних ролей у створеному у травні 1906 р. Союзі автономістів, що об'єднував парламентські групи неросійських народів. Українські депутати підготували декларацію у справі української автономії. Але виголосити її так і не змогли, тому що 8 липня 1906 року цар Микола II розпустив Державну думу і видав указ про вибори нової.

II Державна Дума розпочала роботу 20 лютого 1907 р. У її складі також була створена українська група, яка увійшла до фракції трудовиків і назвала себе Українською трудовою громадою. Вона налічувала близько 47 чол. Діяльність трудової громади особливо не відрізнялася від діяльності УПГ в I Державній Думі. Половину її складу становили селянські депутати, які поступово розчарувалися як в керівництві трудової фракції, так і в кадетах. Єдине, що встигли українці до розпуску Думи 3 червня 1907 р., так це оголосити про своє перетворення в окрему думську фракцію і представити власну політичну програму: «...політичне відділення од Росії — ми признаємо за неможливе і необачне... Не витворювати нові держави за старими зразками повинні тепер народи Росії, вони повинні йти до такого перероблення Російської держави, щоб кожному народові була забезпечена свобода самостійного розвитку і життя на своїй землі... Один тільки вихід з цієї ситуації — рішуча переробка державного урядування на національну і територіальну автономію для всіх країн Російської імперії...»

Щодо економічних справ... на першу чергу ставимо вимогу здобуття народом землі... Щодо робітничої справи... — вимагаємо встановлення 8-годинного робочого дня, охорони праці жінок та дітей, страховки на старість та на випадок знесилення...» (з програми Української Трудової Громади II Державної Думи Російської імперії).

Загалом, вся історія парламентської діяльності українських діячів, що охопила 150 днів, мала не оцінене політичне значення. Вона засвідчила, що український національний рух має великий політичний потенціал.

Отже, публічні заяви українців з трибун I та II Державних Дум Російської імперії стали можливими лише за умови масового піднесення національно-визвольного руху.

Засідання Державної Думи Російської імперії

Завдання учням.

Первісне закріплення за запитаннями:

- Чому українські депутати виступали проти вилучення земель селянами?
- Яким чином представники УПГ намагалися вирішити українську національне питання?
- Яке значення для української нації мало запровадження навчання в школах рідною мовою?

За допомогою пояснення вчитель розкриває зміст нових понять:

Парламентаризм — система політичної організації держави, за якої чітко розмежовані функції виконавчої та законодавчої влади.

Фракція — група членів певної політичної партії або декількох партій у складі парламенту, яка в ході парламентської діяльності втілює свої програмні положення.

Завдання учням:

- Занотувати нові терміни до термінологічного словника.

IV. Закріплення та повторення вивченого матеріалу на уроці.

Коллективна робота учнів у формі **репродуктивної бесіди**:

1. Назвіть основні рушійні сили Російської демократичної революції 1905–1907 рр. в Україні.
2. Назвіть головні центри революційних виступів в Україні.
3. Що таке товариство «Просвіта»? Яку роль відіграло це товариство для розгортання національного руху в роки революції?
4. Які наслідки для розвитку українського культурно-національного руху мало проголошення Маніфесту 17 жовтня?
5. Назвіть основні наслідки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. для України.

V. Підведення підсумків уроку.

Вчитель підводить підсумки уроку, використовуючи **узагальнення**.

Участь українства в Російській демократичній революції 1905–1907 рр. забезпечила набуття досвіду практичної легальної політичної діяльності, вироблення політичної програми українського національно-визвольного руху та відмежування своїх інтересів від загальнодержавних інтересів російського революційного руху. Загалом, революційні роки збагатили український рух досвідом відкритої політичної боротьби і перетворили його на масовий прояв організованої національної опозиційності.

VI. Подача домашнього завдання.

- 1) Опрацювати текст параграфу.
- 2) Заповнити таблицю «Наслідки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. для України», використовуючи запропоновану схему:

Наслідки Російської демократичної революції 1905–1907 рр. для України

Економічні	Політичні	Соціальні	Національні	Культурні

- 3) Поміркуйте, чому при вивченні подій даної теми ми не вживаємо термін «Українська національно-визвольна революція 1905–1907 рр.». З чим це пов'язано?